
Μνήμων

Τόμ. 13 (1991)

Ακαδημία Αθηνών. Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, Αλληλογραφία, τόμος πρώτος, 1802-1817, επιμέλεια Κώστας Λάππας και Ρόδη Σταμούλη, Αθήνα 1989, νβ' + 430 σ. +16 πίνακες.

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

doi: [10.12681/mnimon.451](https://doi.org/10.12681/mnimon.451)

Βιβλιογραφική αναφορά:

ΠΟΛΙΤΗΣ Α. (1991). Ακαδημία Αθηνών. Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, Αλληλογραφία, τόμος πρώτος, 1802-1817, επιμέλεια Κώστας Λάππας και Ρόδη Σταμούλη, Αθήνα 1989, νβ' + 430 σ. +16 πίνακες. *Μνήμων*, 13, 369-371. <https://doi.org/10.12681/mnimon.451>

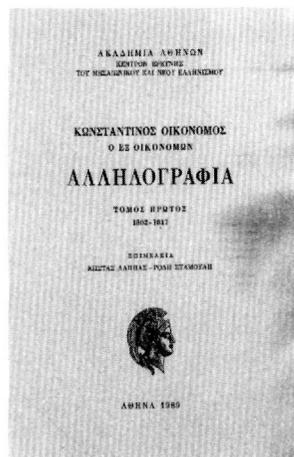
ΒΙΒΛΙΟΚΡΙΣΙΕΣ

Ακαδημία Αθηνών. Κέντρον Ερεύνης του Μεσαιωνικού και Νέου Ελληνισμού, Κωνσταντίνος Οικονόμος ο εξ Οικονόμων, Αλληλογραφία, τόμος πρώτος, 1802-1817, επιμέλεια Κώστας Λάμπας και Ρόδη Σταμούλη, Αθήνα 1989, νβ' + 430 σ. + 16 πίνακες.

‘Αφοβα, νομίζω, θα μπορούσε να συστήσει κανείς ετούτο το βιβλίο ως την καλύτερη «εισαγωγή» στη νεοελληνική κοινωνία των προεπαναστατικών χρόνων. Πρώτα πρώτα για το υλικό που περιλαμβάνει και για τα πράγματα που μαρτυρεί.

Πραγματικά, από τις 158 επιστολές που στέλνει ή λαμβάνει ο Κωνσταντίνος Οικονόμος στα δεκαπέντε χρόνια που καλύπτει ο πρώτος τόμος της «Αλληλογραφίας»-του, αναδύονται τόσα πρόσωπα, ζωντανά, της εποχής, που ο αναγνώστης δεν σταματά ούτε στιγμή να παρατηρεί και να χαίρεται. Ας πάρουμε πρώτον τον Κύριλλο, μητροπολίτη της Πισιδίας: γέροντας, καλόβολος, πράος, φιλόποπτος κάπως —είναι η απερχόμενη γενεά. Ξενιτεύτηκε στη μακρινή Μικρασία, μάζεψε, χάρη στο αξίωμά-του κάμποσα χρήματα, και τώρα λογαριάζει μονάχα την ψυχή που, όπου νά 'ναι, του μέλλεται να παραδώσει: ονειρεύεται να χαρίσει στην πατρίδα-του, την Τσαρίτσανη, ένα νοσοκομείο, να μην πάνε οι κόποι-του χαμένοι. ‘Επειτα ο Ιωαννίκιος, μητροπολίτης Ελασσόνας και αργότερα Φιλιππουπόλεως —αιδού οπού ο πολυεύσπλαχνος με ηλέησε με τον θρόνον της Φιλιππουπόλεως», γράφει στον Οικονόμο— ώριμος και πρακτικός άνθρωπος, τυπικά ιεράρχης που αδιαφορεί για ο,τιδήποτε έξω από τα συμφέροντά-του. Μετά ο Κούμας, ο δάσκαλος· κάπως αγχωτικός, συνετός, προσεκτικός, λεπτολόγος: το κράμα του καινούριου ανθρώπινου τύπου. Ακόμα ο νεότερος αδελφός του Οικονόμου, ο Στέφανος, ο πιο ζωντός από όλους, που άξαφνα είδε το φως το αληθινό του Διαφωτισμού. Αμέσως πέταξε τα ράσα, διάλεξε καινούριο όνομα (τον είχαν βαφτίσει Σταμούλη, και λεγόταν Σαμουήλ ως ιερωμένος), έφυγε στην Ευρώπη, σπούδασε, αρραβωνιάστηκε, μα κυρίως άλλαξε μυαλά, στάση απέναντι στον κόσμο. Είναι η πιο γοητευτική φυσιογνωμία της Αλληλογραφίας.

Τέλος ο Κωνσταντίνος. ‘Εβλεπε τις μεταστροφές του αδελφού-του και τρώμαζε· πού θα μπορούσαν να καταλήξουν άραγε, και ποιος θα μπορούσε να συμμαζέψει τον νεαρό Στέφανο; Κι αυτή η τόλμη μήπως προοιωνίζει γενικότερες ανακατατάξεις; Ο ίδιος είχε από μικρός φτιάξει μια πανοπλία κατάλληλη, κι είχε μάθει καλά την τέχνη να

κινείται μ' αυτήν. Ποτέ-του δεν τα έβαζε με τους δυνατότερους, ούτε έπαιζε με τη φωτιά, και πάντα φρόντιζε να εξασφαλίζει δρόμους διαφυγής. Αλλά ο χαρακτήρας-του ήταν πληθωρικός, οι ικανότητές-του πολύμορφες, η φαντασία-του πλούσια και το μυαλό-του γόνιμο. «Διδάσκαλος, οικονόμος, παπάς, κήρυξ, επίτροπος, στιχουργός του Τηλεμάχου, σχολιαστής, μεταφραστής, έργα πολλά και τη υγεία πολέμια», του έγραφε στα 1807 ο μετρημένος Κωνσταντάς. Μα ο Κωνσταντίνος Οικονόμος είχε φαίνεται και υγεία σιδερένια —ήταν ο Στέφανος που αρρώσταινε— και τίποτα δεν τον έβαζε κάτω. Ανακατεύτηκε άραγε και με την αντιαληπασαλίδικη εξέγερση του Θύμιου Μπλαχάβα; Δεν είναι ξεκάθαρο το ζήτημα· πάντως η αναγκαστική φυγή-του από την Τσαρίτσανη και η στέρηση των σχετικών οφικίων τον απελευθέρωσε κάπως από τις κοινωνικές συμβάσεις. Στη Θεσσαλονίκη πρώτα, από το 1808, στη Σμύρνη αμέσως ύστερα, τον βλέπουμε να αποτολμάει πετάγματα: μεταφράσεις έργων με κριτική στάση, μια χριστιανική κατήχηση σε πιο ανοιχτό πνεύμα. Και κυρίως, βέβαια, το στήσιμο του Φιλολογικού Γυμνασίου.

Όμως, ό,τι μια ηθικού τύπου θεώρηση θα τον καταδίκαιζε στα μάτια-μας, αυτό αποτελεί την ουσιαστική αξία της μαρτυρίας που συνθέτει ο Οικονόμος: αυτήν, τη διπρόσωπη ελληνική κοινωνία μας βοηθάει να κατανοήσουμε, να την δούμε από τη δικιά-της σκοπιά.

Στα γράμματά-του προς τους φίλους και τους οικείους, ο Κωνσταντίνος φανερώνεται κεφάτος, παιχνιδιάρης, γεμάτος όρεξη για τη ζωή· όπως τον φανταζόμαστε από μερικές σκηνές του «Φιλάργυρου», όπως μας τον παρουσιάζει ο Αμβρόσιος Διδότος που τον γνώρισε στα 1816: «μιλούσε πολύ σωστά τα γαλλικά και είχε τον εύθυμο και πνευματώδη χαρακτήρα των αρχαίων Ελλήνων». Αντίθετα, όταν γράφει προς τους ανώτερους-του, τον βλέπουμε ταπεινό, υποκριτή, σχολαστικό και άχαρο· και πάντα έτοιμο να υποχωρήσει. Όλο το βάρος της ιεραρχίας, όλη η δύσκαμπτη δομή της υπόδουλης κοινωνίας φωτίζεται από τη διπλή αυτή γλώσσα. Έτσι ήταν και ο Ιωαννίκιος, έτσι πρέπει να ήταν και ο Κοδρικιάς ή και ο Αθανάσιος Χριστόπουλος ακόμα —σε αυτές τις βάσεις ήταν χτισμένες οι ηγετικές ομάδες. Αυτόν τον κόσμο αντιπάλευε ο Κοραής —για να τον αποφύγει κατέφυγε στο Παρίσι— το ίδιο κι ο ανώνυμος της *Νομαρχίας*, η καινούρια ηγεσία που φτιαγόταν στις παροικίες. Αυτόν τον κόσμο ανέτρεψε η Επανάσταση —το πώς διαμορφώθηκαν ύστερα οι συγκεκριασμοί είναι άλλη υπόθεση.

Αυτά για τους πρωταγωνιστές· ωστόσο τα πρόσωπα της «Αλληλογραφίας» είναι πολύ περισσότερα και όλα κάτι προσθέτουν: μαθητές του σχολείου της Σμύρνης με τα πρωτόλεια ποιήματά-τους —ο Οικονόμος σίγουρα είναι από τους πρώτους νεοέλληνες δασκάλους που δίδαξαν ποιητική σύνθεση στην τάξη— έμποροι της Πόλης, «η πίστις μεταξύ όλων σχεδόν των συναλλαγμάτων απέθανε προ πολλού», κεφαλαιούχοι της Τσαρίτσανης, αρματολοί, πειρατές, ζευγάρια που χωρίζουν (ιέγραψα τω λογοθέτη να λάβεις 120: και να δώσεις το διαζύγιον» γράφει, πολύ απλά, ο Ιωαννίκιος στον Οικονόμο), ή ακόμα και συγγενείς του Κύριλλου, που βλέπουν να χάνουν τα όσα έλπιζαν να κληρονομήσουν από τον ξενιτεμένο θείο: «με νομίζουσι υπέρπλουτον και άλλον Κρόισον» [...] «και ας ηξεύρωσι ότι δεν είμαι τοιαύτης διαθέσεως το να ξεγυμνώω άλλους διά συμφέρον εδικόν-τους».

Τα ίδια τα πράγματα, τέλος. Τα νεότερικά βιβλία που δεν πουλιούνται και απομένουν στα υπόγεια —«φιλεύω με τους κόπους-μου τους ποντικούς»— ή λογοκρίνονται από την Ιερά Σύνοδο, ή τυπώνονται και μαθαίνουμε αναλυτικά το κόστος-τους. Τα

χρήματα που τοκίζονται ή παγώνουν, το νοσοκομείο που δεν χτίζεται, μα που στη θέση-του οι επίτροποι της Τσαρίτσανης προτιμούν, νεότερικοίτεροι από τον Κύριλλο, σχολείο, οι ενορίες που πουλιούνται, τα πατρικά σπίτια με τις αυλές ή τα δέντρα-τους, ή πάλι τα ευρωπαϊκά ρούχα που φορούν οι Συμυρνιές, η Βιβλιοθήκη της Σχολής και ο πλουτισμός-της. Ένα σωρό πράματα.

Η εκδοτική παρουσίαση της «Αλληλογραφίας» στάθηκε αντίστοιχα καλότυχη. Μια «εισαγωγή» από τον Κώστα Λάππα, πυκνή σε πληροφορίες, ακριβόλογη, μας οδηγεί παρουσιάζοντας το νήμα των γεγονότων, επαυξάνοντάς-το σοφά όπου χρειάζεται, βιογραφεί συνοπτικά τον Οικονόμο, περιγράφει το κλίμα. Με δομή σφιχτή είναι σωστά προσανατολισμένη στο αντικείμενό-της· δεν ολισθαίνει πουθενά προς τη μονογραφία.

Η καθαυτό έκδοση των επιστολών και των παραρτημάτων, φιλολογικά αυστηρή, όπως αρμόζει, και δίχως καμιά σχολαστική επιβάρυνση: ούτε δείκτες ούτε μπάρες ούτε υποσημειώσεις, να καταστρέφουν την ευφορία της ανάγνωσης —δόξα τω Θεώ.

Κάθε επιστολή σχολιάζεται στο τέλος από τον επιμελητή της εισαγωγής αναλυτικά. Πέρα από την εντυπωσιακή πραγματικά βιβλιογραφική ενημέρωση, τους ποικίλους συσχετισμούς, τη σαφήνεια, ο αναγνώστης εκτιμά ιδιαίτερα τη διεισδυτικότητα ορισμένων σχολίων· είναι φορές που αισθάνεσαι πως ο σχολιαστής εννόησε καλύτερα την επιστολή από τον πραγματικό αποδέκτη.

Το βιβλίο ολοκληρώνεται από το ευρετήριο, έργο της κυρίας Ρόδης Σταμούλη. Στην ουσία πρόκειται για μιαν αναδιάρθρωση όλου του υλικού σε αλφαβητική σειρά· έτσι επιτρέπεται στον χρήστη να προσπελάσει τις πληροφορίες από δύο δρόμους, παράλληλα με την ανάγνωση, κάθετα με το ευρετήριο, και να ελέγξει, όπως επαληθεύαμε παλιά τις αριθμητικές-μας πράξεις, άλλη μια φορά αν τίποτε του ξέφυγε.

Λοιπόν, υλικό εξαιρετικά πλούσιο και ζωντανό, μεθοδικά και με άκρα επιμέλεια παρουσιασμένο, αφεγάδιαστο τυπογραφικά. Σπάνια τυχαίνει να χαρούμε τόσο πολύ ένα βιβλίο.

ΑΛΕΞΗΣ ΠΟΛΙΤΗΣ

ΥΣΤΕΡΟΓΡΑΦΟ. Αν μάλιστα μπορούσε να προμηθευτεί κανείς το βιβλίο και από τα βιβλιοπωλεία!